

فرهنگ قرآنی؛ چیستی، چرایی و چگونگی آن در گفتگو با حجة الاسلام دکتر خیری

مصاحبه و تنظیم: دکتر معصومه قنبرپور

حجة الاسلام دکتر خیری از جمله اساتید موفق حوزه و دانشگاه است که با ورود به رشته جامعه‌شناسی و تلفیق بین آموزه‌های دینی و دانش جامعه‌شناسی مدرن، توانسته است زمینه‌هایی نو در مطالعات قرآنی و حدیثی فراروی پژوهشگران فراهم کند. مفهوم فرهنگ قرآنی، زیرساخت‌ها و زمینه‌های لازم برای ترویج فرهنگ قرآنی، مبانی فرهنگ قرآنی و مهم‌ترین موانع تحقق آن و راهکارهای مبارزه با موانع تحقق فرهنگ قرآنی از مهم‌ترین مطالبی است که در گفتگو با این استاد گرانمایه به بحث گذاشته‌ایم.

احسن‌الحديث: ضمن تشکر از اینکه وقت خود را در اختیار این نشریه گذاشتید، خواهش میکنم در ابتدا خودتان را معرفی بفرمایید و مختصری از فعالیت‌های علمی و زمینه‌های پژوهشی مورد علاقه خود برای خوانندگان نشریه بیان فرمایید.

حجة الاسلام دکتر خیری: اینجانب حسن خیری، طلبه حوزه علمیه قم و دارای مدرک دکتری تخصصی جامعه‌شناسی و عضو انجمن مطالعات حوزه و عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی هستم و بیش از بیست سال است که در مقاطع مختلف دانشگاهی و حوزوی تدریس می‌کنم. علاوه بر این، سابقه ریاست دانشگاه آزاد اسلامی واحد نراق، قائم مقامی دانشگاه باقرالعلوم و پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی را دارم و سردبیر نشریه علمی - پژوهشی تبلیغ و ارتباطات جامعة المصطفی و نشریه مطالعات اجتماعی انجمن مطالعات اجتماعی حوزه هستم و تا کنون موفق به تألیف چندین کتاب و مقاله در حوزه جامعه‌شناسی شده‌ام.

احسن‌الحديث: با توجه به اینکه تا کنون تعریف دقیقی از "فرهنگ" ارائه نشده است، به نظر شما آیا می‌توان تعریفی برای "فرهنگ قرآنی" ارائه کرد؟ منظور از فرهنگ قرآنی چیست؟

حجة الاسلام دکتر خیری: فرهنگ شامل سه عنصر باور، ارزش و هنجار (اخلاق،

فقه و شریعت) است. فرهنگ قرآنی مجموعه باورها، ارزش‌ها و قواعد اخلاقی حقوقی است که برای تعالی فردی و اجتماعی در عرصه‌های مختلف حیات دنیوی و اخروی انسان ارائه گردیده است. فرهنگ قرآنی، همان نسخه الهی سلامت و سعادت فردی، اجتماعی، دنیوی و اخروی انسان است و روند و فرایند رسیدن به این تعالی و مقصود را در بر دارد. فرهنگ قرآنی بیان‌کننده نیازمندی‌های زمینه‌ای، عوامل و هادیان رسیدن به سعادت است و در این مسیر مصادیق و نمونه‌های تسهیل‌کننده فهم موضوع را تعیین می‌کند و دربردارنده عناصر روان‌شناختی، جامعه‌شناختی و دانش ارتباطی و مخاطب‌شناسی برای تولید فرد و جامعه انسانی است.

احسن الحدیث: چه زیرساخت‌هایی برای فرهنگ قرآنی می‌توان در نظر گرفت؟ به بیان دیگر اصلی‌ترین زمینه‌های ترویج فرهنگ قرآنی در جامعه کدام است؟

حجة الاسلام دکتر خیری: فرهنگ قرآنی یک بسته تام و کامل سعادت بشری است که در هیچ زمینه‌ای فروگذار نکرده است و بر خلاف الگوهای دست‌ساز بشری که تکنگاری است، فرهنگ قرآنی یک بسته فرابشری است و نسخه‌ای است که از خالق بشر ارائه شده است و با واقعیات فطری و طبیعی و نیازهای واقعی انسان همراه است. این بسته، دربردارنده نظام اولویت‌بندی است و گام‌به‌گام آدمی را در رسیدن به سعادت، هم در بعد فردی و هم در بعد اجتماعی، همراهی می‌کند. این نسخه کاملاً قابل فهم است و با انسان‌ها زبان مشترک دارد و در عین حالی که رمز و راز آن برای افراد خاصی فراهم است، هیچ‌کس از آن محروم نیست. فرهنگی است که حد یقینی در آن نمی‌توان متصور شد و هم دربردارنده عناصر اخلاقی است و هم اخلاقی و حقوقی برخورد می‌کند. نظامی است که با تقویت ریشه‌های فرهنگی، که همان باورها باشد، شروع می‌شود و تفاوت سور مکی از مدنی هم از این مجرا به سهولت قابل تبیین است. فرهنگ قرآنی، تولیدکننده ساز و کاری است که قابلیت تبیین تحولات را دارد.

احسن الحدیث: با توجه به اینکه بسیاری از مسائل قرآن کریم، کلی و اجمالی است، به نظر شما آیا می‌توان چارچوبی برای فرهنگ قرآنی ترسیم کرد؟ به بیان دیگر آیا اصلاً مفهوم "فرهنگ قرآنی" می‌تواند دارای اصالت و اعتبار باشد؟

حجة الاسلام دکتر خیری: نقطه قوت فرهنگ قرآنی همین است که نسبی نیست. بر

مدار فطرت و عقل استوار است و تعریف مشخصی از سعادت انسان بر مدار نظامی که مسئولیت‌پذیری و امانت‌داری در آن برجسته است، ارائه می‌کند. در این فرهنگ، انسان خلیفه الهی است و بنابراین، دارای اصالت است؛ چرا که محصول فهم ناقص بشری نیست. بر پایه قانون‌گذاری و برنامه الهی است و از طریق وحی ارائه شده است. لذا هم دوام و هم جامعیت دارد. نظام سنجش آن هم تقوا است که میزان آن دست فرد خاصی نیست تا آن را بر پایه فهم خود کم و زیاد کند. هم تولید باور و ارزش می‌کند و هم دارای شریعت است؛ یعنی نظام هنجاری مشخصی دارد که در این نظام هم امضاءات و هم تأسیسات آن، زمینه بالا بردن ظرفیت آن را فراهم می‌کند.

احسن‌الحديث: فرمودید که فرهنگ از سه مقوله باورها، ارزش‌ها و هنجارها شکل می‌گیرد. به نظر شما مهم‌ترین مبانی معرفتی، ارزشی و هنجاری فرهنگ قرآنی چیست؟
حجة الاسلام دکتر خیری: مهم‌ترین مبنای کلی آن، اصالت توحید است که از آن معاد، نبوت، عدالت و امامت خارج می‌شود؛ یعنی شناخت درست توحید، دربردارنده بقیه اصول اعتقادی است. مهم‌ترین مبانی معرفتی آن نیز شامل به رسمیت شناختن عقل و وحی - به معنای امکان شناخت دستورات الهی از طریق وحی - است و اینکه آدمی می‌تواند با مستقلات عقلی، به درستی مسیر نزول وحی و صداقت شخص مدعی رسالت و قویم بودن پیام و انطباق آن با نیازهای حقیقی در حد کلیات فرامین پی ببرد و به اصل نیاز به وحی اذعان نماید. با این میزان، وحی را از پیشگویی‌ها و اوهام و تخیلات و سودجویی‌ها تمیز دهد و بر این اساس است که در این ساحت، تقلید جایی ندارد. با پذیرش این مبانی معرفتی وارد شریعت می‌شویم که پذیرش اصل نیاز به نسخه‌ای الهی، ما را بدان رهنمون می‌شود و پیچیدگی نیازهای زمانی، مکانی، فردی و اجتماعی و اصول کلی و تشخیص مصادیق ضرورت معرفتی با مراجعه به کارشناس را حتمی می‌سازد و از همین روست که در عصر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از او نسخه می‌پذیریم و بعد از آن، با راهنمایی ایشان، به محضر راسخان در علم می‌رسیم و در نهایت به کارشناسان دین منتقل می‌شویم.

احسن‌الحديث: به نظر شما جمهوری اسلامی ایران - که بیش از سه دهه است بر اساس تعالیم قرآنی شکل گرفته و اساس حرکت خود را بر این تعالیم قرار داده است -

در ترویج فرهنگ قرآنی تا چه اندازه موفق بوده و در این راستا مهم ترین چالش‌هایی که جمهوری اسلامی ایران با آن روبه روست، کدام است؟

حجة الاسلام دکتر خیری: طبق تحلیل‌های مقام معظم رهبری، مراحل برای رسیدن به مقصود قابل ترسیم است که به ترتیب عبارت‌اند از: تشکیل حکومت اسلامی، اسلامی‌سازی نظامات اسلامی و در نهایت تأسیس تمدن نوین اسلامی. تردیدی نیست که تحقق بخشی از تعالیم الهی در نظام جمهوری اسلامی از قبیل ضرورت رهبری دینی در عرصه‌های سیاسی و اجتماعی، تشکیل نظام سیاسی بر پایه ولایت فقیه، شکل‌گیری قانون اساسی بر طبق آموزه‌های دینی، مبسوط‌الید شدن دین در عرصه‌های مختلف سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، تربیتی و آموزشی و شکل‌گیری نهادهای سیاسی و اجتماعی از خاستگاه حاکمیت دینی و رسوخ برخی آموزه‌های دینی در محتوای نهادهای اجتماعی مانند رسانه ملی، نظام آموزشی، نظام لشکری و انتظاماتی، نظام اقتصادی و فرهنگ عمومی قابل انکار نیست. مقابله با استکبار و اهتمام به تحقق استقلال فرهنگی و سیاسی نیز از جمله توفیقات در این عرصه است. ایجاد زمینه برای تحقق پیچ تاریخی و تغییر گفتمان مبارزاتی از مارکسیستی به اسلامی و تبلور دین به عنوان نقطه اتکای جنبش‌های دهه‌های اخیر و روی کار آمدن تشکل‌های دینی سیاسی، اجتماعی و مبارزاتی نیز از جمله مهم‌ترین توفیقات در این عرصه است که همه آن از خاستگاه قرآن است. علاوه بر این، ندای وحدت شیعه و سنی و فراتر از آن وحدت همه مستضعفان جهان از جمله مهم‌ترین گام‌ها در این عرصه به شمار می‌رود. با این حال، تا رسیدن به نقطه مطلوب فاصله بسیار است و دست شیاطین هم برای ایجاد کارشکنی و ممانعت بازتر شده است. امروز دشمنان اسلام فهمیده‌اند که باید مبارزه‌ای جدی علیه حاکمیت فرهنگ قرآنی داشته باشند و احساس می‌کنند که حیات آن‌ها به خطر افتاده است. لذا تحرکات خود را بیش از پیش قوت بخشیده‌اند و این نیازمند هوشیاری در صف موحدان است.

احسن الحدیث: مهم‌ترین موانع تحقق فرهنگ قرآنی در جامعه ما چیست؟

حجة الاسلام دکتر خیری: مهم‌ترین موانع تحقق فرهنگ قرآنی، جهل از آموزه‌های قرآنی و عدم شناخت کارشناسانه آن و عدم اجتهاد صحیح در آن است. امروزه برای بهره‌گیری از این فرهنگ به نظریه‌پردازی و تولید نظامات بر طبق فرهنگ قرآنی نیاز

داریم. به عنوان یک مصداق روشن، ما هنوز نتوانسته‌ایم الگویی از اقتصاد ارائه کنیم که شائبه ربا در آن نباشد. در سیستم رسانه‌ای به شدت ضعف بهره‌گیری از آموزه‌های قرآنی مشهود است و هنوز الگوی ما هنرپیشه‌های شرق و غرب است و گروه مرجع جوان ما هم همین هنرپیشه‌ها و به اصطلاح اصحاب هنر هستند. دشمن، جنگ نرم را شروع کرده، ولی آمادگی ما بسیار کم است. افرادی که بتوانند پیام‌های کلی رهبر را بپروانند و به بطن جامعه منتقل کنند، خیلی کم است. اخلاص و تقوای سیاسی نیز در این زمینه‌ها نایاب است و ضرورت جهاد کبیر محسوس است. لذا روزه‌روز بر تعداد موضوعاتی که بتواند مردم و جوانان را از امیدواری به آینده مأیوس کند، افزوده می‌شود، در حالی که ما نتوانسته‌ایم فرهنگ قرآنی را در تولید سرمایه‌های اجتماعی و فرهنگی به کار بگیریم؛ به بیان دیگر ما از سرمایه می‌خوریم و این باعث ضعف و تقلیل سرمایه‌های ما خواهد شد.

احسن‌الحديث: راهکارهای مبارزه با آسیب‌های تهدیدکننده فرهنگ قرآنی چیست؟
حجة الاسلام دکتر خیری: راهکار مبارزه با آسیب‌های تهدیدکننده در کلیت موضوع عبارت است از تلاش برای تولید نسلی پاک از نظر زیستی و اعتقادی. نمی‌توان با اقتصاد مشحون از ربا، متوقع نسلی پاک بود. بصیرت یا حلال‌خوری و حلال‌زادگی ایجاد می‌شود. لذا باید به خانواده و مدرسه و اقتصاد توجه ویژه شود. قرآن، کارخانه انسان‌سازی است و باید دید چگونه می‌توانیم انسان بسازیم. اساس انسان شدن در دو چیز نهفته است: ایمان و عمل صالح. در بعد ایمان باید به شناخت و معرفت‌افزایی مبادرت کرد و در بعد عمل صالح باید سبک زندگی اسلامی - ایرانی را تشویق و تبلیغ کرد. در بعد خارجی هم باید از کید و مکر دشمنان غافل نبود و زمینه‌های پیشگیری را فراهم کرد و از داخل، جامعه را واکسینه و بیمه کرد؛ هم بیمه معرفتی و هم بیمه برخورداری‌ها از نظر توجه به نیازهای اساسی افراد و جامعه؛ همچون ریشه‌کنی فقر، تبعیض و فساد و تسهیل زمینه‌های ازدواج ساده و به موقع و ترویج معنویت و اخلاق اسلامی بر پایه انصاف و مدارا و ...

احسن‌الحديث: نقش تحقیقات دانشگاهی در ترویج فرهنگ قرآنی چیست؟ آیا تاکنون تحقیق مفید و مؤثری در زمینه فرهنگ قرآنی سامان یافته است؟ اگر چنین است این تحقیقات را تا چه اندازه مفید و موثر می‌دانید؟

حجة الاسلام دکتر خیری: دانشگاه‌ها می‌توانند بهترین مجرای تکون فرهنگ قرآنی باشند. همان‌طور که می‌توانند بهترین کانال رسوخ و نفوذ فرهنگ غیرقرآنی باشند. موضوع ضرورت اسلامی شدن دانشگاه‌ها نیز از همین جا اهمیت می‌یابد. همان‌طور که مخاطب تولید نهضت نرم‌افزاری و تولید دانش بومی و کرسی‌های آزاداندیشی، دانشگاه‌ها هستند. بدیهی است به دلیل اهمیت دانشگاه‌ها، دشمنان اسلام روی آن بسیار سرمایه‌گذاری کنند. بنابراین نباید انتظار داشت همه چیز بر وفق مراد پیش رود. با این وجود حرکت‌های علمی خوبی شروع شده است. باید منتظر نسل‌های بعدی بود که این حرکت را ادامه دهند. امروزه دانشگاه‌های ما، به ویژه در عرصه‌های فنی و مهندسی و غیرانسانی موفق‌ترند، اما در حوزه علوم انسانی کار کمی سخت‌تر و پیچیده‌تر است و در این حوزه نیاز به کارهای جدی‌تری داریم.

احسن الحدیث: با توجه به اینکه مخاطبان نشریه احسن الحدیث اغلب دانشجویان و پژوهشگران رشته علوم قرآن و حدیث هستند، به نظر شما چه زمینه‌های تحقیقاتی جدیدی در عرصه فرهنگ قرآنی وجود دارد که دانشجویان می‌توانند در پایان‌نامه‌های خود به آنها بپردازند؟ به بیان دیگر مهم‌ترین محورهایی که در این موضوع می‌تواند مد نظر دانشجویان برای تحقیقات دانشگاهی باشد، کدام است؟

حجة الاسلام دکتر خیری: از مجموعه مباحث این نشست می‌توان به موضوعات مناسبی چون بحث اقتضات تمدن‌سازی، زمینه‌های آن، نظام‌سازی در قرآن، توجه به فرایند تحقق احساس سلامت و سعادت و احساس امنیت روانی و اجتماعی، الگوی قرآنی تمدن‌سازی و ... دست یافت که پژوهش‌های جدی و روشمند در همه این عرصه‌ها چه در قالب پایان‌نامه ارشد یا رساله‌های دکتری و چه در قالب مقالات مفید علمی، نیاز جدی امروز جامعه ماست.

احسن الحدیث: از اینکه وقت خود را در اختیار نشریه احسن الحدیث قرار دادید، سپاس‌گزاریم.

حجة الاسلام دکتر خیری: من هم برای نشریه شما و مسؤولان آن آرزوی توفیق دارم و امیدوارم این نشریه نقش مثبتی در ترویج و اعتلای فرهنگ قرآنی داشته باشد.